

УДК 336.77.2

Кадацька А.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Сумського національного аграрного університету

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ, ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА

EQUITY AGRICULTURAL ENTERPRISES, ITS IMPORTANCE AND STRUCTURE

АНОТАЦІЯ

У статті з'ясовано економічну сутність власного капіталу підприємства, розглянуто складові власного капіталу, визначено його функції, досліджено структуру власного капіталу сільськогосподарських підприємств, визначено критерії оптимізації структури власного капіталу, розглянуто основні проблеми формування окремих складових власного капіталу підприємства.

Ключові слова: власний капітал, зареєстрований капітал, статутний капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток.

АННОТАЦИЯ

В статье выяснена экономическая сущность собственного капитала предприятия, рассмотрены составляющие собственного капитала, определены его функции, исследована структура собственного капитала сельскохозяйственных предприятий, определены критерии оптимизации структуры собственного капитала, рассмотрены основные проблемы формирования отдельных составляющих собственного капитала предприятия.

Ключевые слова: собственный капитал, зарегистрированный капитал, уставной капитал, добавочный капитал, резервный капитал, нераспределенная прибыль.

ANNOTATION

Found the economic substance of equity company, considered equity, defines its functions, the structure of equity farms criteria for optimizing the structure of equity, the basic problem of forming separate component of equity of the company.

Keywords: equity, registered capital, authorized capital, additional capital, reserve capital, retained earnings.

Постановка проблеми. Капітал протягом тривалого часу залишається однією з найбільш складних і неоднозначних економічних категорій. Значення власного капіталу для підприємств будь-якої форми власності та організаційно-правової форми надзвичайно велике, оскільки він виступає основою функціонування будь-якого підприємства. Капітал є запорукою фінансової стійкості і стабільності розвитку кожного суб'єкта господарювання. На сьогоднішній день існує ряд проблем, пов'язаних з визначенням самого поняття «власний капітал», формуванням його ефективної структури та визначенням оптимального значення питомої ваги власного капіталу в загальному капіталі підприємства.

На разі досить актуальним є питання переорієнтації підприємств на ринкові форми їх фінансування, однією з яких є мобілізація ресурсів на основі залучення інвестицій в обмін на корпоративні права, емітовані юридичною особою. Спокусливим для фінансистів є те, що

для залучення коштів на основі збільшення статутного капіталу не потрібні ні застава майна, ні гарантії третіх осіб; ресурси, вкладені у власний капітал підприємства, залишаються в його розпорядженні протягом довгострокового періоду. Тому на сучасному етапі реорганізації аграрних підприємств і в подальшому важливе значення має вдосконалення теоретичних підходів до трактування та класифікації власного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обліку й аналізу формування та змін власного капіталу завжди були в центрі уваги економістів. Ці проблеми досліджуються в працях провідних іноземних та вітчизняних вчених-економістів. Серед науковців немає єдності щодо визначення поняття «власний капітал». У Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» надається визначення: власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [1].

Дане тлумачення власного капіталу є найпоширенішим, і його дотримуються А.Н. Азрліян [2], Ф.Ф. Бутинець [3], Л.А. Бернстайн [4], Р.Л. Хом'як, В.М. Пархоменко, М.С. Пушкар, О.В. Соловйова, Е.С. Хендріксен, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Голов, М.С. Палій, В.В. Сопко та інші автори. Проте у працях цих учених не склалося єдиної думки щодо природи поняття «власний капітал», особливо у обліковому аспекті.

Дослідженнями проблем обліку та аналізу формування і змін власного капіталу займалися такі вітчизняні й зарубіжні вчені та науковці, як: Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, О.О. Канцуров, Г.Г. Кірейцев, В.В. Ковальов, М.І. Кутер, Г.В. Нашкерська, В.Д. Новодворський, В.Ф. Палій, О.І. Пилипенко, І.Р. Поліщук, М.С. Пушкар, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, В.Г. Швець та ін.

У розробку теоретичних і методичних проблем відносин власності, зокрема, трансформації власності та реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств, значний внесок зробили українські вчені-економісти В.Я. Амбросов, М.Я. Дем'яненко, М.Й. Малік, О.М. Онищенко, В.В. Юрчишин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання, пов'язані з форму-

ванням, обліком та управлінням власного капіталу, займають важливе місце в управлінні підприємством. Проте існує ряд невирішених суперечностей як методології формування власного капіталу. Така ситуація зумовлює необхідність досліджень, основною задачею яких є з'ясування особливостей формування та обліку власного капіталу на підприємствах різних організаційно-правових форм.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних засад визначення власного капіталу підприємства, а також конкретизації економічної категорії «власний капітал» до реалій та перспектив реформування обліку в аграрних підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власний капітал – це сумарна вартість засобів підприємства, які на правах власності використовуються ним для формування його активів. Активи, сформовані за рахунок інвестованого в них власного капіталу є чистими активами підприємства.

За формою власний капітал поділяється на:

- інвестований (вкладений або сплачений) капітал;
- нерозподілений прибуток.

Інвестований капітал – це сума простих та привілейованих акцій за їх номінальною вартістю, а також додатково вкладений капітал.

Нерозподілений прибуток – це частина прибутку, отриманого внаслідок ефективної діяльності підприємства, що була не розподілена між акціонерами, а знову інвестована у підприємство.

За рівнем відповідальності власний капітал поділяється на:

- статутний капітал (зарєєстрований) – сума якого визначається в установчих документах і підлягає обов'язковій реєстрації у Державному реєстрі господарюючих одиниць;
- додатковий капітал (нереєстрований) – це додатково вкладений капітал, дарчий капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток.

Статутний (реєстрований) і додатковий (нереєстрований) капітал виконують різні функції. Так, статутний капітал – це первинне джерело інвестування і формування майна підприємства. На відміну від додаткового капіталу він забезпечує регулювання відносин власності й управління підприємством, його розмір не може бути меншим від встановленої законодавством суми.

Додатковий капітал можна використовувати на покриття балансових збитків (за умови, що для цього використані всі інші джерела); на збільшення статутного капіталу; на покриття різниці між фактичною собівартістю вилученого капіталу, який анулюють, та його номіналом.

Функції статутного і додаткового капіталів різні. Статутний капітал – це первісне джерело інвестування і формування майна підприємства. На відміну від додаткового капіталу статутний

капітал забезпечує регулювання відносин власності та управління підприємством, його розмір не може бути меншим за встановлену законодавством суму. Статутний капітал – це зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства [5, с. 289].

Резервний капітал – це так зване запасне фінансове джерело, що створюється як гарантія безперебійної роботи підприємства і дотримання інтересів третіх осіб. Наявність такого фінансового джерела додає останнім впевненість у погашенні підприємством своїх зобов'язань. Чим більше резервний капітал, тим більша сума збитків може бути компенсована і тим більшу можливість маневру одержує керівництво підприємства при подоланні збитків. Утворення резервного капіталу може носити обов'язковий і добровільний характер. У першому випадку він створюється відповідно до законодавства України, а в другому – відповідно до порядку, встановленому в установчих документах підприємства, чи згідно з його обліковою політикою.

Резервний капітал створюється для покриття збитків підприємства, а також для збільшення статутного капіталу, погашення заборгованості у разі ліквідації товариства тощо.

Інформація про величину резервного капіталу в балансі підприємства має надзвичайне значення для зовнішніх користувачів бухгалтерської звітності, що розглядають резервний капітал як запас фінансової міцності підприємства. Недостатня величина резервного капіталу свідчить або про недостатність прибутку, або про використання резервного капіталу на покриття збитків.

Резервний капітал призначений для покриття непередбачених витрат, збитків на сплату боргів підприємства у разі припинення його діяльності. Залишки невикористаних коштів резервного капіталу переносяться на наступний звітний період [6].

Нерозподілений прибуток – це залишок одержаного підприємством прибутку, не витраченого за відповідними напрямками на дату складання звіту.

Нерозподілений прибуток включається до власного капіталу підприємства, тим самим збільшуючи його. Непокриті збитки зменшують власний капітал.

Крім того, існує поняття «використання прибутку». Це частина нерозподіленого прибутку, спрямована на цілі, вказані документами підприємства (статутом, розпорядженнями, наказами, протоколами).

Неоплачений капітал – це сума заборгованості власників (акціонерів, учасників) господарських товариств будь-якого типу за внесками до статутного капіталу. Ця сума вираховується при визначенні підсумку власного капіталу; її динаміка характеризує покриття статутного капіталу підприємства реальними фінансовими ресурсами, які надійшли від власників.

Вилучений капітал – це елемент власного капіталу, який наявний у разі зменшення господарськими товариствами своїх статутних капіталів і є собівартістю акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників. Сума вилученого капіталу підлягає вирахованню під час визначення підсумку власного капіталу [5, с. 290].

В сучасних умовах господарювання в сільському господарстві, що представлене господарствами різних форм власності та господарювання (приватні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, публічні та приватні акціонерні товариства) та фермерськими господарствами, важливе значення для їх успішного функціонування має достовірні інформація щодо виробничих процесів, доходів та витрат тощо. Таку інформацію може надати бухгалтерський облік.

Сільськогосподарські підприємства мають у своєму розпорядженні різноманітні активи, як власні, так і орендовані, що потребують ефективного використання, обліку та забезпечення їх збереження. Зобов'язання підприємств щодо виплат працівникам, фондам, бюджету, різним організаціям підлягають контролю їх своєчасного погашення. Отримані фінансові результати – прибутки чи збитки – визначаються за даними рахунків бухгалтерського обліку і повинні реально відображати результати діяльності підприємства.

Великий спектр організаційно-правових форм підприємств, де спостерігаються відмінності у відносинах власності, регулюванні майнових питань, зумовлює особливості обліку власного капіталу та відображення цієї інформації у фінансовій звітності. Розкриття цих особливостей та методичне забезпечення обліку власного капіталу в підприємствах сприятиме підвищенню повноти та достовірності інформації про їх фінансово-майновий стан у фінансовій звітності, що дозволить користувачам звітності приймати обґрунтовані та виважені управлінські рішення. Тому на сучасному етапі діяльності підприємств виняткове значення мають вдосконалення методики обліку формування відносин власності та власного капіталу.

Розглядаючи економічну сутність, потрібно відмітити найважливіші функції капіталу:

- довгострокового фінансування – перебуває у розпорядженні підприємства необмежено довго;
- самостійності і влади – розмір власного капіталу визначає ступінь незалежності та впливу його власників;
- фінансування ризику – власний капітал використовується для фінансування ризикованих інвестицій, на що можуть не погодитись кредитори;
- розподілу доходів і активів – частки окремих власників у капіталі є основою при розподілі фінансового результату та майна у разі ліквідації підприємства;

- відповідальності і захисту прав кредиторів – забезпечення вимог кредиторів фактично наявним у підприємства капіталом засновників.

Одним з важливих факторів, що забезпечують становлення та розвиток діяльності підприємства, є грамотне управління його власним капіталом.

Раціональне формування та використання власного капіталу підприємства вимагає постійного відстеження змін у його розмірі та структурі. Це здійснюється шляхом ретельного ведення бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних зі змінами у розмірі та складі власного капіталу, і відображення відповідних даних в основних формах фінансової звітності підприємства – у першому розділі пасиву балансу, а також у звіті про власний капітал.

Складність управління власним капіталом полягає в тому, що в процесі поточної діяльності відбуваються безперервні зміни, пов'язані зі збільшенням або зменшенням як його загальної величини, так і його окремих складових. Основними критеріями оптимізації структури капіталу виступають: прийнятний рівень доходності і ризику в діяльності підприємства; мінімізація середньозваженої вартості капіталу підприємства; максимізація ринкової вартості підприємства. Кожне підприємство повинно самостійно обирати критерії оптимізації структури капіталу.

Раціональне формування та використання власного капіталу підприємства вимагає постійного відстеження змін у його розмірі та структурі. Це здійснюється шляхом ретельного ведення бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних зі змінами у розмірі та складі власного капіталу, і відображення відповідних даних в основних формах фінансової звітності підприємства.

У зарубіжній практиці капітал розглядається як інвестування засобів в компанії підприємства, які належать власникам, а не довгостроковим або короткостроковим кредиторам. Важливою проблемою є визначення величини й темпів накопичення власного капіталу.

У США та Японії акціонерний і партнерський капітал відображається в межах фактично оплаченого в зв'язку з тим, що стаття заборгованості акціонерів-засновників відсутня. За недостатньої оплати акцій умовні зобов'язання по зібраних грошових коштах, що виникли, розкриваються в поясненнях.

Для фінансових керівників однією з найскладніших проблем є питання структури власного капіталу. Структура власного капіталу аграрних підприємств залежить від організаційно-правових форм господарювання і форм власності.

Унаслідок аграрної реформи в Україні сформовані сільськогосподарські підприємства з різними організаційно-правовими формами господарювання, засновані на приватній власності:

- приватні підприємства;
- акціонерні товариства;
- товариства з обмеженою відповідальністю;
- селянські фермерські господарства тощо.

На зміну в капіталі мають вплив багато факторів, такі як: отримання чистого прибутку, розподіл прибутку, переоцінка необоротних активів, внески учасників, вилучення капіталу та інші події, що безпосередньо впливають на збільшення або зменшення власних коштів підприємства.

Специфіка формування майна сільськогосподарських кооперативів зумовлюють необхідність обліку їх власності у вигляді пайового капіталу.

Пайовий капітал становить суму пайових внесків членів кооперативів, що передбачена засновницькими документами. Розміри пайових внесків до кооперативу встановлюються в рівних частинах і (або) пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності.

Принцип пропорційності при визначенні розміру пайових внесків – головний, що обумовлено особливостями пайових відносин у кооперативах:

- паї кожного члена кооперативу пов'язані з користуванням послугами свого підприємства;
- паї не можуть вільно переходити від однієї особи до іншої;
- може бути передбачена персональна матеріальна відповідальність членів кооперативу за борги підприємства у випадку його ліквідації [7].

Висновки. Отже, власний капітал – це сукупність власних фінансових ресурсів підприємства, відображена в першому розділі пасиву бухгалтерського балансу. Власні фінансові ресурси для кожного підприємства є тією життєво потрібною частиною, без якої неможливі ані робота, ані подальше існування підприємства.

Процеси, що пов'язані з вдосконаленням системи управління капіталом підприємства, зокрема, його формування та використання, набувають особливого значення, оскільки створення та розвиток необхідної фінансової ресурсної бази є важливою умовою сталого економічного зростання. Таким чином, ми узагальнили підходи до визначення та класифікації власного капіталу, розглянули специфічні особливості елементів власного капіталу залежно від організаційно-правової форми підприємства, проаналізували структуру власного капіталу сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання і форм власності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М. : Институт новой экономики, 1998. – 864 с.
3. Бухгалтерський фінансовий облік : [підручник для студ. спец. «Облік і аудит» вищ. навч. закл.] / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир, 2009 – 325 с.
4. Бернштейн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практики и интерпретация / Л.А. Бернштейн ; пер. с англ. под ред. чл.-кор. РАН И.И. Елисеєва ; гл. ред. серии проф. Я.В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 624 с.
5. Леончикова В.А. Економічна сутність власного капіталу / В.А. Леончикова // Вісник СНАУ. Серія «Фінанси і кредит». – 2005. – Вип. 2. – С. 388–390.
6. Морозова М.С. Формування та використання резервного капіталу акціонерного товариства / М.С. Морозова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64458.doc.htm.
7. Бобяк А.П. Бухгалтерський облік власного капіталу підприємств різних організаційно-правових форм : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.09 / А.П. Бобяк ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2011.